

(əvvəli ötən sayımızda)

Tövratda İbrahim peyğəmbərin Ketura (Kantura)adında üçüncü bir arvadının olması haqqında rəvayət vardır. Türklərin İbrahim peyğəmbərin üçüncü arvadı Kanturanın (Ketura)soyundan gəldiyi haqqında rəvayətlər mövcuddur. SaraHəcərin oğlu İsmayılın onun oğlu İsaqa varislikdə rəqib olacağını görüb İbrahimə Həcəri oğlu ilə birlikdə evdən qovmasını istədi. Rəvayətə görə İbrahim peyğəmbər arvadı Həcəri oğlu İsmayilla birlikdə Məkkədə qoyaraq Saranın yanına geri dönmüşdür. Saradan olan oğlu İsaqı öz yanında saxlayan İbrahim peyğəmbər Sara öldükdən sonra evləndiyi üçüncü arvadı Kanturadan olan oğlanlarını uzaq susuz çöllərə göndərmişdir. Rəvayətə görə oğlanları ağlayaraq onları o uzaq yerlərə göndərməməsini xahiş etdiyi zaman İbrahim bunun Allah tərəfindən əmr edildiyini bildirmişdir. Tövratın şərhçilərindən Yalkut Şimoni İbrahimin birinci arvadı Saranın Nuhun böyük oğlu Samın qızı, Həcərin Hamın qızı, Kanturanın isə Yafəsin qızı olduğunu yazır. Kantura Yafəsin soyundan olduğu üçün oğlanları da Orta Asiyaya göndərilməmişlər. Onun birinci arvadı Saradan İsrail oğulları, yəni yəhudilər, ikinci arvadı Həcərdən İsmail oğulları, yəni ərəblər, Kanturadan isə türklər törəmişlər.

Kantura-Qanturalı eponiminin kökü Sumərə bağlıdır. Qanturalı Sumer tanrılarının biri olmuşdur.Kanturanın Yafəsin qızı olması haqqındakı rəvayət də bəzi gerçək tarixi faktları əks etdirir. Əbülfəzl Allami də Yafəsin Su-ku Samani ölkəsindən olduğunu yazır.Su-ku Samani Su ölkəsi deməkdir, Samani isə Sumer adının müsəlman mənbələrində Sumərə verilən adıdır.

Yuxarıda bəhs etdiyimiz kimi bir çox müəlliflər tarixi mənbələrə əsaslanaraq İbrahim peyğəmbərin mənşə baxımından qutilərə mənsub olduğunu yazırlar.

XI əsrdə yaşamış Yəhudi səyyahı Ravin Venyaminin yazdığına görə çar Davudun nəslinə mənsub olan ravin Daniil Xasday Abbasilər xəlifəsi tərəfindən knyaz titulu verilərək bütün ölkələrdə, o cümlədən Fars, Xorasan, Ararat dağı ətrafını da əhatə edən Quti, Alan, Şirvan və bütün Toqarm-türk ölkələrində yaşayan yəhudilərin rəhbəri təyin olunmuşdur.

Sumeri və akkadı tamamilə işğal etdiklərini və Qutilərin qədim Xəzər dənizi mənşəyinə malik olduqlarını yazır. (B.Hrozni. 1953. Səh. 56)

Quzərlərin bir hissəsi Xorasanı yerləşmişdilər. Peter Qolden ərəb müəllifi İbn əl-Fəquh əl-Həmədaniyə əsaslanaraq Xəzərlərin Xorasan türkləri ilə qohumluq əlaqələrindən bəhs edir.

Samilər Zaqros dağı yaylarında geniş ərazidə və çay

Ələsgər Siyablı

Dünya tarixinin Turan dövrü

Xəzərlərin və daha dəqiq ifadə ilə Quzərlərin yəhudilərlə temas və ünsiyyətlərinin tarixi Əhəmənilərdən daha qədim dövrlərə aiddir.

Fikrimizə görə xəzərlər Azərbaycana gəlmə deyil, onun ən qədim sakinləridir.

Azərbaycanın quzey və güney hissəsində Xəzər və Quzan, Qusar adlı toponimlər çox qədim köklərə malikdir və kökü Ön Asiyanın qədim Quz-ər Oquz-ər etnosu ilə əlaqədardır. Xəzər dövləti yaranmadan öncə də Quzərlər Azərbaycanda mövcud idilər. Xəzərlər Ön Asiyadan köçərək Qafqazda Qıpçaq çöllərində, Sibirin güneyində yerləşmiş Quzər-Oğuz boylarının gec dövrlərdə tarix səhnəsinə qədəm qoymuş varisləri idilər.

Amerkan tarixçisi Edvard Lutvak xəzər adının qədim yəhudi dilində "Kuzari" şəklində yazıldığını qeyd edir. (Edward Luttwak. 2009)

İspan yəhudisi ravvin Yudah Halevi "Saferhai Kuzari" Kuzar ölkəsinə, yəni Xəzər ölkəsinə səyahət haqqında əsər yazmışdır.

Çex bilim adamı B.Hrozni yəhudilərin quz və ya kuz adlandırdıqları Qutların e.q. 2255-ci ildə ölkəyə soxulub

vadisində yaşayan Qud/Quti xalqını Quzlar adlandırdılar. Tarixin sonrakı dövrlərində də sami ərəblər Türkistanda və Volqaboyunda rastlaşdıqları Oğuz boylarını da tarixi ənənəyə uyğun olaraq Quz və ya əl-Quziyyə adlandırdılar.

Yusif Hikmət Bayur Xuzistan adının Quzistanın təhrif olunmuş şəkli olduğunu yazır.

Fikrimizə görə Xorasan adı Quzar adının sonuna mənsubiyyət bildiren "an" şəkilçisinin artırılması ilə yaradılmaqla adın təhrif olunmuş şəkildir və Xorasan qədimdən Quzərlərin vətəni olmuşdur. Həmin ərazidə qədim dövrlərdə mövcud olmuş Turan dövlətinin paytaxtı da Quzdar adlanırdı. Ərəb müəllifləri də haqlı olaraq Cürcan türklərini Xorasan türkləri, yəni Quzaran türkləri adlandırdılar. Əhəmənilər dövründə perslər öz dillərinin xüsusiyyətinə uyğun olaraq Zaqros dağları, yaylaları və Elamda məskunlaşmış Quzla-

rin yaşadığı ölkəni Xuzistan quzları isə Xuzi adlandırdılar. Bu ənənəyə uyğun olaraq perslər nə vaxtsa köçüb Xəzər dənizinin cənub-şərq ərazilərində məskunlaşmış quzların ərazisini də Xuzaran, yəni quzların ölkəsi adlandırdılar. Mesopotamiyadakı samilər Qut/Quzları öz dillərində Quzran və ya Qurzan adlandırdılar. Samilərin sonrakı varisləri olan ərəblər Qurzan/Quzan adını öz dialektlərinə uyğun olaraq Cürcan şəklində ifadə etdirdilər. Ərəb müəllifləri və o cümlədən əl-Məsudi Cürcan adını çox vaxt Cürzan kimi yazırlar.

Ərəb mənbələri Sasani Xosrov Ənuşirvanın Cürcan və

raq Zaqros dağlarının şimal yaylalarını, Urmiyə gölünün ətrafındakı əraziləri əhatə edən Quzar ölkəsi idi. Digər bir Quzan ölkəsi yenə də Urmiyə gölünün şimal-şərqində, sonrakı tarixi dövrlərdə Qiziluzən adlanan Quzan çayının sahilində yerləşirdi. Bu köçürmə nəticəsində yəhudi və quzərlər arasında qaynayıb qarışma baş vermişdir. (Flavus Josephus. Judische Altertümer. Wiesbaden 2002. X, 14, 1)

Samaraya köçürülmüş Qutilər və Quti ölkəsinə köçürülmüş yəhudilər bir-biri ilə qaynayıb qarışmışlar. İsraildəki qutilər yerli yəhudilərlə qarışaraq iudaizmin Samarilər təriqətini, Quti ölkəsinə köçürülən yəhudilər isə burda qutilərlə qarışaraq Qutilər təriqətini meydana gətirmişlər.

Onu xüsusilə qeyd etməyi lazım bilirəm ki, Quzərlərin Mesopotamiyanın şimalındakı Quzar çayının sahilində yerləşən çoxsaylı quti tayfalarının

Dihistandan, yəni Xorasanı Sul xalqı adlanan türklərin bir qismini köçürdərək Albaniya ərazisində yerləşdirdiyini yazırlar. (Fərda Əsədov. 2018, Səh. 69)

Yəhudi tarixçisi İosif Flavi yazır ki, e.q. 722-ci ildə Assuriya kralı V Salmanassar İsraili işğal edib Yerusəlimi zəbt etdi və Ezekiyn dövlətinə son qoyduqdan sonra ona müqavimət göstərmiş on yəhudi tayfasını əsir edib Midiyaya və Persiyaya sürgün etdi. Salmanassar bu yəhudilərin əvəzinə dağlarda yaşayan və Qut adı daşıyan çayın sahilində yerləşən Qutların ölkəsindən onların beş tayfasını getirib İsraildə və Samarrada yerləşdirdi. İbranilərin Qutlar adlandırdıqları bu xalqı yunanlar Samarralıları adlandıırırlar. Bu qutların hər bir tayfasının öz tanrısı vardı. Yəhudilərin yerləşdiyi Qut/Quzların ölkəsi Mesopotamiyanın şimalında Quzar və ya Quzan çayının sahillərindən başlaya-

yalnız beş tayfasını İsrailə köçürülmüşlər. Qutilərin özəyini təşkil edən əksər tayfalar isə Qutilərin mərkəzi əraziləri olan Zaqros dağlarının yaylalarında, onun şərq hissəsində və Urmiyə gölünün ətrafında məskunlaşmışdılar.

Əhəməni şahı II Kir (e.q. 559-530-cu illər)Babil işğal etdikdən sonra yəhudilərin yəni-ənənələri öz ölkələrinə geri dönmələrinə izn vermişdir. Lakin yəhudilərin müəyyən hissəsi öz vətənlərinə geri dönməyib Mesopotamiyanın şimalında Quzar çayı sahillərində yaşamaqda davam etmişlər.

Tarixi mənbələrə əsasən e.q. 345-ci ildə Əhəməni şahı III Artakserks ona qarşı üsyan qaldırmış finikiyalıları və yəhudiləri məğlub etmiş və yəhudiləri ölkənin şərq ərazilərinə Qəzvindən başlayaraq Hirkaniya, Xorasan və Orta Asiyaya sürgün etmişdir. (Ştern M. 1997-2002)

(ardı gələn sayımızda)